

УДК 821.161.2 Шевч 09:82.09(498)

ДО ІСТОРІЇ РУМУНОМОВНОЇ ШЕВЧЕНКІАНИ (ДОСВІД КОНСТАНТИНА ДОБРОДЖЯНУ-ГЕРІ)

Ковалець Л.М., д. філол. н, доцент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті йдеться про румунського літературного критика, уродженця України Константина Доброджяну-Гері (1855–1920), його спроби популяризувати в Румунії життя і творчість Тараса Шевченка. Найбільше уваги приділено статті «Тарас Шевченко» (1894), цікавій оригінальністю суджень і яскравим художнім забарвленням.
Ключові слова: К. Доброджяну-Геря, шевченкознавчий дискурс, рецепція, науково-популярна студія, гуманізм.

Ковалець Л.М. К ИСТОРИИ РУМУНОЯЗЫЧНОЙ ШЕВЧЕНКИАНЫ (ОПЫТ КОНСТАНТИНА ДОБРОДЖЯНУ-ГЕРИ) / Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, Украина

В статье идет речь о румынском литературном критике, уроженце Украины, Константине Доброджяну-Гері (1855–1920), его попытки популяризовать в Румынии жизнь и творчество Тараса Шевченко. Много внимания уделено статье «Тарас Шевченко» (1894), которая интересна оригинальностью суждений и яркой художественной окраской.

Ключевые слова: К. Доброджяну-Геря, шевченковедческий дискурс, рецепция, научно-популярная студия, гуманизм.

Kovalets L.M. TOWARD THE HISTORY OF ROMANIAN STUDIES ABOUT SHEVCHENKO (KONSTANTIN DOBRODZHIANU-GERIA'S EXPERIENCE) / Chernivtsi national university named after Yuriy Fedkovych, Ukraine

The article deals with Romanian literary critic Konstantin Dobrodzhanu-Geria (1855–1920), who was born in Ukraine, and his attempts to popularize the life and work of Taras Shevchenko in Romania. The most attention is paid to the article "Taras Shevchenko" (1894), which is interesting because of its original judgment and bright artistic colour.

Key words: K. Dobrodzhanu-Geri, the discourse of Shevchenko studies, reception, popular scientific study, humanism.

Питання рецепції життя і творчості Тараса Шевченка румуномовною культурною спільнотою не раз ставало об'єктом науково-популярних і суто наукових студій українських та румунських дослідників (Ніколає Албу-Ткачук, Замфір К. Арборе, Микола Богайчук, Магдалена Ласло-Куцюк, Сергій Лучканин, Михай Новиков, Іван Ребошапка, Олекса Романець, Станіслав Семчинський та ін.). Як наслідок цих досліджень постала періодизація тривалого (від 1886 р.) процесу і представлено кілька концепцій, неоднакових за глибиною відтворення та ідеологічними акцентами, до того ж, студії мали, крім узагальненого, і причиновий характер, тобто присвячувались висвітленню окремих сторінок великої теми. Причиновість у науці є по-своєму важливою та навіть необхідною справою. Французький математик і філософ Анрі Пуанкаре не дарма порівнював науку з великою будовою, задля якої кожен мусить принести свій камінь.

Наш «камінець» не випадково стосується постаті Константина Доброджяну-Гері (1855–1920) як шевченкознавця. Із його легкої руки в Румунії започаткувався обговорюваний процес: румунський журнал «Contemporanul» («Сучасник»), який виходив у 1881–1891 рр. і відділом літературної критики якого керував К. Доброджяну-Геря, саме 1886 р. в ч. 1 містив одну зі статей про Шевченка авторства англійського історика літератури Вільяма Річарда Морфілла, який чомусь подав її під криптонімом С. V. M. Власне, статтю цього професора російської та інших слов'янських мов Оксфордського університету 17 квітня 1886 р. надрукував французький журнал «Le Temps» («Там») під назвою «A cosack poet» («Козацький поет»). Очевидно, Україна вже мислилась англійцем як особня й самодостатня хоч би в культурно-історичному плані територія, якщо Шевченко був представлений ним як «національний поет малоросів – великої частини слов'янської сім'ї». К. Доброджяну-Геря, знехтувавши авторською назвою, подавши її як «Un poete Ukrainien» («Український поет»), відкоригував текст В.Р. Морфілла, зберігши, однак, уривки, збагачені цікавими, іноді суб'єктивно трактованими подробицями життя та ще вільний від ідеологічного тиску (піврічне вимушене перебування опального поета в Нижньому Новгороді пояснювалося браком коштів, а не заборонаю на повернення в Україну чи великі міста Росії, могила його в Каневі порівнювалась із Меккою та Єрусалимом). В.Р. Морфілл, на думку О. Євніної, «з великою теплою пише про життя і страждання Шевченка, але в його оцінках не піднімається над рівнем поверхово-обивательського інтересу до «козацької екзотики» [1, с. 57].

З-поміж тих, кому не без впливу В.Р. Морфілла судилось піднятися над рівнем цього інтересу і запропонувати власні оригінальні міркування про геніального українця, й був Константин Доброджяну-Геря. Утім, на шевченкознавчий дискурс цього румунського соціолога, автора праць із естетики, літературного критика впливали й інші чинники, чи не перше місце з яких займають українські сторінки його власної життєвої долі. Соломон Кац, відомий пізніше під псевдонімом Константин Доброджяну-Гері, народився 1855 р. на Катеринославщині (теперішня Дніпропетровщина) в с. Слов'янка, навчався в Харківському університеті. Крім захоплень народницьким рухом, політичною діяльністю, які на певний час і визначили вектор інтересів талановитого хлопця, мусило бути на життєвих дорогах навіть до 1875 р. (коли через небезпеку довелося тікати до Румунії, зазнавши й відтак заслання, а не лише переслідувань) і відкриття

української історії, літератури й культури загалом. Шевченко-письменник, Шевченко як громадський діяч, людина трагічної долі в просторі здобутих тоді знань та спізнаних душевних імпульсів був поза сумнівом. І хтозна, чи не був він однією з найбільш значущих постатей того простору, ім'я якого – Батьківщина, хтозна, чи під час власного ув'язнення в Петропавлівській фортеці К. Доброджяну-Гері не пригадувався Шевченко як товариш по долі.

Румунська україністка Магдалина Ласло-Куцюк іще в 1961 р. з'ясувала, що К. Доброджяну-Геря вперше згадав ім'я Шевченка в ґрунтовній оглядовій статті «Artiști cetățeni» («Художники-громадяни»), яка була надрукована в 1894 р. в журналі «Literatura și știința» [2, с. 120]. Найвизначнішими громадянами – уособленням кожної нації, у розумінні критика, є її найвидатніші письменники. Відповідно, й згадуються народжені за останні 150 років у Німеччині – Гьоте і Шиллер, Англії – Байрон і Шеллі, Шотландії – Бернс, Ірландії – Мур, Італії – Леопарді, у Польщі – Міцкевич, у Росії – Пушкін, Тургенев, Толстой, в Україні – Шевченко. Великий Кобзар разом із Пушкіним та Міцкевичем віднесений до найвидатніших слов'янських поетів, правда, в їхньому товаристві йому відведено третє місце. Незрозуміло чому М. Ласло-Куцюк здалося, що К. Доброджяну-Геря дещо звужує значення Шевченка, коли вважає найбільш типовими для цього українця тенденції до національного визволення, які, на його ж думку, «переважають у творчості тих письменників, батьківщина яких терпить національний гніт» [2, с. 121]. Насправді ж оцінка дещо звужувалася й виглядала навіть суперечливою в іншому – трактуванні Шевченка як поета-селянина, виразника інтересів передусім свого класу, тоді як насправді геніальний поет репрезентував найсвідомішу частину цілої нації, попри своє селянське походження, був справжнім інтелігентом.

Очевидно, робота над цим матеріалом, а також 80-літній ювілей Кобзаря спонукали К. Доброджяну-Герю в 1894 р. виступити зі спеціальною статтею «Taras Șevcenco», яку вперше було опубліковано в «Almanahul social-democrat» («Соціал-демократичному альманасі»). Того ж року її французький переклад побачив світ у паризькому журналі «L' Ère Nouvelle», згодом вона вийшла в Румунії окремою брошурою в серії «Lumen» і передруковувалась журналом «Povestea vieții» та іншими виданнями. Більше того, навіть шкільні хрестоматії свого часу вміщували статтю К. Доброджяну-Гері як зразок літературно-критичної творчості. Власне, літературна критика цього автора відзначалась аналітичністю суджень, яскравим художнім забарвленням, прагненням з'ясувати зв'язки, які І. Франко сформулював як зв'язки твору з творцем, а творця з «окруженням».

Представляючи в той час марксистську критику й тим ніби опонуючи ідеалістичній в особі іншого румунського діяча Тита Майореску, К. Доброджяну-Геря насправді був близький опонентові, він хоча й був апологетом уваги до соціальних аспектів мистецтва, однак виступав проти критики винятково раціональної, інформативної; літературно-критичний текст у його розумінні мав давати читачеві естетичне задоволення й тим уподібнюватись до твору художнього, між письменником і критиком, отже, ставився знак «дорівнює». До слова, тривалий час в оцінках К. Доброджяну-Гері домінував однобічний, соціологічний підхід, дарма що сам критик наприкінці життя не прийняв Жовтневого перевороту й цілком відійшов од марксизму, а саме його відступництво зазнало пізніше нищівної реакції з боку румунських комуністів. Лише з 1970-х рр., як ствердив у 1991 р. автор дисертації про К. Доброджяну-Герю-критика І. Племендяле, почалася більш стримана й твереза інтерпретація його спадщини. Важливо, що К. Доброджяну-Геря одним із перших в історії літературно-критичної думки підніс роль емоційного чинника, з успіхом застосувавши його в статті «Тарас Шевченко», підготувавши розраховану хоч і на простолюду, але цікаву для широкого кола читачів науково-популярну працю значущої тематики.

Біографічні відомості, розповідь про Шевченка як художника, не кажучи про аналіз найпомітніших зразків його поетичної спадщини, подаються в легкій, доступній формі. Може, й справді зумовлювалось це «не тим, що великого українського поета ще не знали в Румунії, а складом аудиторії, до якої звертався румунський літератор. Тому й мова статті відрізняється від мови інших творів Доброджяну-Гері» [3, с. 228]. Виглядало так, що автор «намагається вразити читача не стільки власними думками про творчість Шевченка, скільки самою творчістю поета» [3, с. 228]. Чи не задля цього Шевченко так багато цитується критиком, правда, віршовані фрагменти (з огляду на відсутність адекватних перекладів румунською мовою) подані прозою: К. Доброджяну-Геря сам узяв на себе місію безпосереднього інтерпретатора цієї творчості.

Однак варто звернутись до власних оцінок критика: вони оригінальні, свіжі і передають, підкреслимо, не марксистське в переконаннях автора, а його виразну гуманістичну позицію, тонке розуміння словесного мистецтва взагалі і Шевченкової творчості зокрема, знання проблематики життя українського народу. Уже на початку К. Доброджяну-Геря пише: «Крім блискучої форми, чистої народної мови, для поезій Шевченка надзвичайно характерним є невимовний біль і смуток за український трудящий люд, за своїх братів по стражданню. У творчості жодного іншого поета не сконцентровано стільки ніжної та беззавітної любові до народу і стільки болю за його муки». *(Не маючи у своєму розпорядженні праць К. Доброджяну-Гері, ми змушені були послуговуватись тими фрагментами, які навели у своїх статтях про критика М. Ласло та С. Семчинський).*

Очевидно, власний низький больовий поріг допоміг авторові помічати Шевченкові переліті в слово больові відчуття, і ця реакція відгуку, це співпереживання, усвідомлення спільності страждання струменить навіть в опосередкованій формі (наприклад, коли йдеться про образи Катерини та Наймички з однойменних поем: «Хто більш нещасний, ніж бідна обдурена дівчина, ніж мати, яка змушена віддати чужим свою дитину» чи стверджується, що «велику й вразливу душу геніального поета завжди притягували до себе прості й нещасні люди»). Це співпереживання висловлено й у формі прямої; ось лише дещо з фрагмента, присвяченого розглядові поеми «Марія»: «Перетворити Ісуса і Марію на людей великих і святих тільки через свою любов і своє страждання, розповісти в ліричній поемі про їх просте, але безмежно болісне життя – на таке не зважився б жоден поет»; «Зберігаючи в душі безмежний материнський біль, вона [Марія] все ж знаходить у собі достатньо сил, щоб зібрати навколо себе заляканих апостолів, щоб наснажувати їх вірою і мужністю»; «Цей вражаючий, болісний кінець не тільки більше відповідає правді, він і логічний, закономірний, бо так жили й гинули всі ті, хто віддавав усю свою душу, все своє серце на благо людства, так жив і загинув сам Шевченко».

Щирий, проникливий тон викладу супроводжує в статті й інші глибокі думки, що стосуються ідейного змісту Шевченкових творів чи їх суто художніх характеристик, першорядних картин чи картин затінених, але по-своєму важливих. Поема «Катерина» з погляду К. Доброджяну-Гері – різновид роману у віршах, до того ж «у чудових віршах», вона «читається з однаковим інтересом і в мужицькій хаті, і в будинках заможних людей». На тлі гострих дискусій, котрі не вщухали навколо поеми «Гайдамаки» з часів її написання, оцінка румунського критика цілком об'єктивна, гуманістична, а отже – справедлива: «Це повстання [Коліїщина] з усіма його страхіттями змальовано з неймовірною силою, і, незважаючи на те, що всі симпатії поета як українського патріота знаходяться на боці повстанців, – скрізь панує той самий добрий дух, що жахається такої сили людської злості, весь твір оповитий болем, що його відчуває поет від жорстокості людей». У просторі поеми «Сон» уважне око критика помітило і вказало на сцену великої художньої сили – «ту, де мертві гетьмани проклинають страшним прокляттям царів Росії за те, що вони перетворили українців з вільного народу в народ рабів і кріпаків». Ідея «Кавказу», на думку критика, – клич до спільної боротьби всіх народів Росії – «од молдованина до фінна».

Особливо прикметними та любовно виписаними, як нам видається, є ті місця в статті, де художньо-естетичне сприйняття мистецького матеріалу переважає і де критик справді сам стає письменником. «Марія, що підноситься до небес на хмари, оповиті золотом, у гірлянді ангелів, неймовірно красива, затоплена морем світла, що нагадує море з розтопленого золота, – такою зобразив її Тиціан у своїй картині «Успеніє». Це плід фантазії генія сильних і щасливих. Марія Тиціана нас захоплює, але вона промовляє більше до очей, до нашого чуття краси. Марія Шевченка промовляє до нашого серця, яке стискається від болю, до наших жалощів і милосердя».

Художня домінанта переважає і в заключній частині статті, завдяки чому стаття набуває ще й виразних рис есеїстичності: «Шевченко бажав, щоб старий Дніпро, проходячи біля його могили, розповідав йому то веселі, то грізні казки і думи рідного народу. Він хотів чути плач Дніпра і після смерті, неначе він його мало чув за життя. І з того часу старий Дніпро, несучи до Чорного моря свої хвилі, то прозорі, то каламутні, співає для великого і нещасливого в житті поета, так і в житті все протікає і змінюється, і кожної миті народжується нове. І ще каже поетові старий Дніпро, що після смерті багато змінилося на Україні, що народ поета звільнився від кріпацтва, але потрапив у нове рабство, зазнав нового болю і страждання, його закували в нові ланцюги, з яких він, проте, звільниться». Як нам здається, така відверта антиросійська позиція підтверджувала, що уже тоді, в 1894 р., у час написання статті «Тарас Шевченко», К. Доброджяну-Геря не був прибічником одностайних марксистських позицій, до того ж на ряд питань (як-от на наявне в «Марії» симпатизування Шевченка ранньому християнству чи, скажімо, широку популярність таких творів, як «Катерина», не лише серед демократичного читача) дивився з більшим розумінням, ніж дехто з пізніших критиків поета.

С. Семчинський, пишучи про К. Доброджяну-Герю як популяризатора в Румунії Шевченкової творчості, підкреслив, що цей автор і пізніше неодноразово звертався до спадщини Шевченка, при цьому згадав лише велику монографічну працю «Poetul țărăniții» («Поет селянства» (1897), присвячену творчості Джордже Кошбука. Справді, поезія цього румунського автора порівнювалась там із писанням двох «селянських» поетів: геніального шотландського поета Роберта Бернса і геніального українського поета Тараса Шевченка.

Виявлення інших реальних свідчень інтересів К. Доброджяну-Гері до Шевченкової постаті (а він фактично є ще й першим у Румунії перекладачем українського поета), як і скрупульозна реінтерпретація наявних досліджень із цієї теми, контекстуально широке вивчення головної праці, з'ясування її можливих біографічних витоків, персональних стосунків критика з Шевченковим матеріалом цілком на часі, як на часі переклад цієї дійсно вартої уваги статті румунського дослідника українською мовою. Без окресленого внеску в зарубіжну шевченкознавчу науку картина її румуномовних досягнень уже просто немислима.